

การศึกษาของญี่ปุ่นในยุคการปฏิรูปการศึกษา สมัยเมจิ ผ่านการศึกษาเปรียบเทียบวรรณกรรมเด็ก เรื่อง “องุ่นหนึ่งพวง” และ “เซเบกับน้ำเต้า”

บทคัดย่อ

การศึกษาวินิจฉัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์การศึกษาของญี่ปุ่นในช่วงปฏิรูปการศึกษา ตลอดจนสภาพสังคม วัฒนธรรม วิถีคิด วิถีปฏิบัติของญี่ปุ่น ที่ถูกสะท้อนผ่านงานวรรณศิลป์ประเภทวรรณกรรมเด็ก ในช่วงการปฏิรูปการศึกษา สมัยเมจิ (ค.ศ. 1868-1912) และตลอดสมัยไทโช (ค.ศ. 1912-1926) โดยศึกษาจาก วรรณกรรมเด็ก เรื่อง “องุ่นหนึ่งพวง” 『一房の葡萄』 (ค.ศ. 1920) โดย อะริชิมะ ทะเคะโอะ (有島武郎) (ค.ศ. 1878-1923) และเรื่อง “เซเบกับน้ำเต้า” 『清兵衛と瓢箪』 (ค.ศ. 1913) โดย ชิเงะ นะโอะยะยะ (志賀直哉) (ค.ศ. 1883-1971) ผลการศึกษาพบว่า ผู้ประพันธ์ได้สะท้อนการให้การศึกษาอบรมเยาวชนของญี่ปุ่นในยุคสมัยนั้นผ่านระบบโรงเรียน การปฏิรูปการศึกษาในสมัยเมจินี้ได้สนองนโยบาย ฟุโคะคุเคียวเฮ (富国強兵) ของรัฐบาล ที่ต้องการสร้างชาติให้มั่นคงและการทหารเข้มแข็ง มีการก่อตั้งกระทรวง ศึกษาธิการ การประกาศใช้พระราชบัญญัติการศึกษา และประกาศพระราชโองการด้านการศึกษา ซึ่งล้วนเป็นองค์ประกอบที่มีอิทธิพลอย่างยิ่ง ต่อปรัชญาการจัดการศึกษาที่แม้จะต้องการวิทยาการที่ก้าวหน้าแบบตะวันตก แต่ใช้จริยศึกษาเป็นแนวทาง ในการขัดเกลาเยาวชน วรรณกรรมเด็กทั้งสองเรื่องนี้แสดงการใช้ชีวิตของเด็กภายใต้นโยบายการศึกษานี้ ปัญหาที่เกิดขึ้นกับเด็กที่สะท้อนให้เห็นผ่านวรรณกรรม เกิดขึ้นในบริบทการศึกษาและสังคมในช่วงเวลาเดียวกัน หากแต่ถูกแก้ไขโดยวิธีการที่ต่างกัน

คำ

สำคัญ

การปฏิรูปการศึกษาของญี่ปุ่น, จริยศึกษา, วรรณกรรมเด็ก, อะริชิมะ ทะเคะโอะ, ชิเงะ นะโอะยะยะ

Education during the Meiji Restoration Seen through a Comparative Study of Two Juvenile Literature Works HITOFUSA NO BUDOU (A Bunch of Grapes) and SEIBEI TO HYOUTAN (Seibei and His Gourds)

Abstract

This study aims to analyze Japanese education, society, culture, thoughts, and norms during the educational transformation period reflected through the juvenile literature from the Meiji (1868-1912) to the Taisho (1912-1926) periods. The two juvenile works discussed in this study are A Bunch of Grapes 『一房の葡萄』 (1920) by Arishima Takeo (有島武郎) (1878-1923) and Seibei and His Gourds 『清兵衛と瓢箪』 (1913) by Shiga Naoya (志賀直哉) (1883-1971). The findings showed that both writers displayed that Japanese people educated their children through a schooling system whose major elements were education policy, teachers, and students. During the Meiji era, the education system was in accordance with the government's Fukokukyohei (富国強兵) policy, where the focus was on national and military stability. The Ministry of Education was established, and the Educational Acts and Royal Command were promulgated. These two forms of legislation had a significant impact on pedagogical philosophy. Although advanced knowledge from the West was required, national moral education was used as the fundamental footprint. The two juvenile literary works displayed the lifestyle of children under this education policy. The problems happening to children reflected through the content of both stories simultaneously existed in the educational and social contexts during that time but they were solved using different resolutions.

Key words

Japanese educational transformation, moral education, juvenile literature, Arishima Takeo, Shiga Naoya

1. บทนำ

งานวิจัยเรื่องนี้เป็นการศึกษาวิเคราะห์สภาพการศึกษาของญี่ปุ่นในช่วงปฏิรูปการศึกษาสมัยเมจิ (ค.ศ. 1868-1912) และตลอดสมัยไทโช (ค.ศ. 1912-1926) โดยศึกษาจากวรรณกรรมเด็กเรื่อง “องุ่นหนึ่งพวง” 『一房の葡萄』 (ค.ศ. 1920) โดย อะริชิมะ ทะเคะโอะ (有島武郎) (ค.ศ. 1878-1923) และเรื่อง “เซเบกับน้ำเต้า” 『清兵衛と瓢箪』 (ค.ศ. 1913) โดย ชิงะ นะโอะยะ (志賀直哉) (ค.ศ. 1883-1971) วรรณกรรมเด็กทั้งสองเรื่องนี้เป็นวรรณกรรมในยุคสมัยใหม่ ตามการแบ่งยุคสมัยทางวรรณคดีของญี่ปุ่น วรรณกรรมสมัยใหม่ของญี่ปุ่นอยู่ในช่วงสมัยเมจิ ไทโช และโชวะราว ค.ศ. 1868-1989 ผู้ประพันธ์ได้ถ่ายทอดการให้การศึกษา อบรมเยาวชนของญี่ปุ่นในยุคสมัยนั้น ผ่านระบบโรงเรียน ซึ่งในสองเรื่องนี้มีการกำหนดสถานที่แตกต่างกัน คือโรงเรียนประถมของศาสนาคริสต์ในเมืองโยโกฮามา (Yokohama) และโรงเรียนประถมปกติในต่างจังหวัด สันนิษฐานจากภาษาถิ่นที่ปรากฏในเรื่องว่า เป็นจังหวัดฮิโรชิม่า (Hiroshima) มีลักษณะร่วมกันคือ ตัวละครหลักเป็นเด็กผู้ชายชั้นประถม มีงานอดิเรกที่นำไปสู่ปัญหาและมีครูเป็นผู้ยื่นมือเข้ามาแก้ปัญหา

นักประพันธ์ทั้งสองคือ อะริชิมะ ทะเคะโอะ และชิงะ นะโอะยะ จัดอยู่ในกลุ่มนักประพันธ์สมัยใหม่ (近代文学作家) และรวมกลุ่มกับนักประพันธ์ที่มีอุดมการณ์เดียวกัน ภายใต้ชื่อกลุ่ม ชิระคะบะ (白樺派) ในบรรณพิภพญี่ปุ่นช่วงยุคสมัยใหม่ มีการตั้งกลุ่มนักประพันธ์ขึ้นมากมายตามอุดมการณ์ทางด้านปรัชญาและวรรณศิลป์ ซึ่งเป็นการเลียนแบบชาติตะวันตก กลุ่มวรรณกรรมนี้มีกิจกรรมที่หลากหลายเป็นที่จับตามองในสังคม หนึ่งในกิจกรรมนั้นคือการออกวารสารเพื่อเผยแพร่ผลงานการประพันธ์ของนักประพันธ์ในกลุ่ม กลุ่มชิระคะบะนี้ก็เป็นกลุ่มที่มีชื่อเสียงในยุคสมัยไทโช ประกอบด้วยนักประพันธ์หนุ่มที่มีพื้นฐานครอบครัวฐานะดี ค่อนข้าง

แตกต่างจากสมาชิกกลุ่มวรรณกรรมอื่น ๆ อีกหลายกลุ่มของญี่ปุ่น ประกอบด้วยนักเขียนหลักคือ ชิงะ นะโอะยะ มุเนะโอะ โคจิ สะเนะอัสึ (武者小路実篤 ค.ศ. 1885-1976) อะริชิมะ ทะเคะโอะ คิโนะชิตะ ริเก็น (木下利玄 ค.ศ. 1886-1925) สะโตะมิ ตน (里見弴 ค.ศ. 1888-1983) เป็นต้น สมาชิกเหล่านี้ได้รับการศึกษาที่ดีตามฐานะของครอบครัว ในขณะที่กลุ่มวรรณกรรมอื่นเขียนงานแสดงความทุกข์ยากในชีวิตมนุษย์หรือด้านมืดมนของสังคม กลุ่มชิระคะบะ มีผลงานวรรณกรรมแนวอุดมคติ มนุษยนิยม และแนวอัตถิภาวนิยม

วรรณกรรมเด็กทั้งสองเรื่องนี้ได้รับการบรรจุในตำราเรียนวิชาภาษาญี่ปุ่น (国語教科書) เซเบกับน้ำเต้าใช้สำหรับนักเรียนชั้นมัธยมต้นของญี่ปุ่น องุ่นหนึ่งพวง ใช้สำหรับชั้นประถมและมีมัธยมต้นในปัจจุบัน อีกทั้งได้รับการแปลเป็นภาษาต่างประเทศรวมทั้งภาษาไทย เนื่องจากเนื้อหาที่มีตัวละครเป็นเด็กและเป็นสังคมที่ใกล้ชิดตัวผู้เรียนมากคือ โรงเรียน ครู เพื่อนและครอบครัว หากแต่การถ่ายทอดสิ่งที่ผู้ประพันธ์ต้องการสื่อ นั้นมีความซับซ้อนและมีความหมายในการวิพากษ์สังคม การศึกษาอบรม สังคม บรรทัดฐาน ท้องถิ่น ในด้านของตัวละครเด็ก มีจินตนาการ ความคิดสร้างสรรค์ ความหวัง ปัญหา ในด้านของครู มีกรอบแนวคิด ค่านิยม และประสบการณ์ เป็นต้น

บทความนี้แสดงบริบททางด้านการศึกษาในช่วงปฏิรูปการศึกษาสมัยเมจิ จนถึงสิ้นยุคสมัยไทโช ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ครอบคลุมการประพันธ์วรรณกรรมทั้งสองเรื่องนี้แสดงการใช้ชีวิตของเด็กภายใต้นโยบายการศึกษา ที่มุ่งเน้นการสร้างทรัพยากรบุคคลเพื่อเสริมสร้างความมั่งคั่งและความเข้มแข็งทางการทหารให้ประเทศ โดยมีปัจจัยหลักคือการก่อตั้งกระทรวงศึกษาธิการ ประกาศใช้พระราชบัญญัติการศึกษา และประกาศพระราชโองการด้านการศึกษา ซึ่งล้วนเป็นองค์ประกอบที่มีอิทธิพลอย่างยิ่งต่อปรัชญาการจัดการศึกษา

โดยเฉพาะอย่างยิ่งการบรรจุเรียนศึกษาให้เป็นแนวทางหลัก ทั้งนี้เมื่อเข้าสู่ยุคสมัยประชาธิปไตยไทโซ (大正デモクラシー) ได้มีปฏิกริยาต่อต้านต่อแนวทางการศึกษานี้เกิดขึ้น

2. “อุงุ่นหนึ่งพวง” และ “เซเบกับน้ำเต้า”

เรื่องสั้น อุงุ่นหนึ่งพวง ตีพิมพ์ครั้งแรกในนิตยสารสำหรับเด็กที่มีชื่อเสียงที่สุดในสมัยนั้นคือ อะโกโทะริ 『赤い鳥』 (นกสีแดง) ประจำเดือนสิงหาคม ค.ศ. 1920 เป็นหนึ่งในนิยายสำหรับเด็กจำนวน 6 เรื่องที่อะริชิมะเขียน และเป็นเรื่องที่มีชื่อเสียงที่สุด ผู้ประพันธ์ใช้เวลาช่วงสั้น ๆ เขียนนิยายสำหรับเด็ก ระหว่าง ค.ศ. 1920-1922 และรวมเล่มนวนิยายสำหรับเด็กโดยใช้ชื่อว่า อุงุ่นหนึ่งพวง เป็นความตั้งใจของผู้เขียน สำหรับลูก ๆ ทั้ง 3 คนซึ่งสูญเสียผู้เป็นแม่ไป เรื่องอุงุ่นหนึ่งพวง เป็นเรื่องของตัวละครเอกที่ใช้ชื่อว่า “ผม” ได้ระลึกถึงเรื่องราว สมัยเรียนชั้นประถม ที่โรงเรียนมิซซันนารีแห่งหนึ่งในเมืองการค้ำโกสึทะเล “ผม” เล่าว่าตัวเองเป็นเด็กขี้อาย ถึงแม้ว่าจะมีหน้าตาน่ารักน่าเอ็นดู แต่ก็ไม่มีอะไรโดดเด่นเช่นเพื่อนคนอื่น ๆ ในโรงเรียน ความสุขอย่างหนึ่งของผมคือ การวาดภาพ ทุก ๆ วันระหว่างทางกลับจากโรงเรียน ผมจะหยุดดูทิวทัศน์ข้างทางจากตลิ่งตรงท่าเรือ มีเรือสินค้าลำใหญ่ ๆ เรือใบ จอดนิ่งอยู่บนผืนน้ำสีฟ้าคราม เห็นธงนานาชาติโบกสะบัดในท้องฟ้า และจะบันทึกภาพทิวทัศน์ สีสันตระการตาไว้ในสมอง แล้วกลับมาวาดภาพเมื่อถึงบ้าน แต่สีที่มีอยู่ทำให้วาดภาพได้ไม่สวยงามเหมือนที่เห็น ที่โรงเรียนมีเด็กชาวตะวันตกคนหนึ่งเรียนเดียวกันชื่อ จิม เขาไม่มีฝีมือในการวาดภาพ แต่เขาใช้สีของต่างประเทศที่มีคุณภาพดี และสีสันสดใส “ผม” ไม่สามารถขมใจให้สีของจิมได้ วันหนึ่งตอนเที่ยง “ผม” อยู่ในชั้นเรียนคนเดียว จึงไปหยิบสีแดง และสีครามสองแท่งจากโต๊ะของจิม “ผม” ถูกจับได้ และถูกเพื่อน ๆ ตราหน้าว่าทำความผิด ถูกพาไปหาครู ซึ่งเป็นหญิงสาวชาวตะวันตก “ผม” เสียใจได้แต่ร้องไห้

สำนึกในการกระทำความผิดของตน เมื่อครูเห็นดังนั้นจึงให้พักเงียบ ๆ คนเดียว ตัดอุงุ่นสีม่วงหนึ่งพวงจากเถาอุงุ่นที่เลื้อยขึ้นมาริมหน้าต่างห้องพักครู เพื่อให้กินลอบใจ และย้ำว่าวันรุ่งขึ้นไม่ว่าอย่างไร ขอให้มาเรียนตามปกติ “ผม” ไม่อยากไปโรงเรียนในวันรุ่งขึ้น แต่ได้รับปากกับครูคนที่ชอบที่สุดไว้แล้ว จึงจำใจต้องไป “ผม” คิดว่าเพื่อน ๆ คงรังเกียจและล้อเลียนต่าง ๆ นานา แต่เมื่อมาถึงโรงเรียนจิมเข้ามาทักทาย จูงมือพาไปที่ห้องพักครู ครูชมว่าจิมเป็นเด็กดี เข้าใจสิ่งที่ครูพูด และขอให้ทั้งสองเป็นเพื่อนที่ดีต่อกัน ครูตัดอุงุ่นมาอีกหนึ่งพวง แบ่งเป็นสองส่วนให้ทั้งสองคน แม้เวลาจะผ่านไปนานมากแล้ว แต่ “ผม” ยังไม่ลืมอุงุ่นสีม่วงที่ขึ้นนวลงาม บนมือสีขาวยาวหिनอ่อนของครู ที่ยื่นมาให้

เรื่อง เซเบกับน้ำเต้า เป็นเรื่องสั้นที่เขียนโดย ชิเงะ นะโอะยะะ ตีพิมพ์ครั้งแรกในหนังสือพิมพ์ โยะมิจิริ 『読売新聞』 ประจำวันที่ 1 มกราคม ค.ศ. 1913 เซเบเป็นเด็กประถมอายุ 12 ปี เรียนในโรงเรียนต่างจังหวัด ในเมืองนั้นผู้คนชอบสะสมน้ำเต้า เซเบก็สนใจและหลงใหลน้ำเต้า ซึ่งค่อนข้างแปลกสำหรับเด็กที่มีอายุเท่าเขา เซเบจะไม่สะสมน้ำเต้าแบบที่ผู้ใหญ่ทำ คือซื้อของที่มีราคาแพง เขาจะซื้อน้ำเต้าธรรมดา ๆ มา แต่จะตั้งใจดูแลทะนุถนอม ตัดจุก ล้าง แขนห่ล้า ทำให้แห้ง ขัดน้ำเต้าจนเป็นมัน แล้วแขวนประดับไว้ วันหนึ่งเขาถูกใจน้ำเต้าลูกหนึ่งจึงซื้อมาในราคาเพียง 10 เซน ดูแลอย่างดียิ่งเอาแขวนไว้ที่เอวนำไปโรงเรียนด้วย ด้วยความรักและหลงใหลน้ำเต้า เขาจึงขดมันได้โต๊ะในระหว่างเรียน ทำให้ครูประจำชั้นผู้ชาย ซึ่งกำลังสอนจริยธรรม โกรธจัดกล่าวว่าเขาเป็นเด็กสิ้นอนาคต แล้วฉวยน้ำเต้า นำไปให้ภารโรงในภายหลัง เย็นวันนั้นครูไปพบพ่อแม่เซเบที่บ้าน เล่าว่าการกระทำของเขาไม่เหมาะสม แต่ตอนนั้นพ่อแม่ไม่อยู่ เซเบตกใจกลัวจนตัวสั่น ส่วนแม่ก็เอาแต่ร้องไห้เมื่อพ่อซึ่งไม่พอใจการที่เซเบหมกมุ่นแต่เรื่องน้ำเต้าและเห็นว่าป็นงานอดิเรกที่ไม่เหมาะสมอยู่แล้ว กลับมารู้เรื่องเข้า จึงตีเซเบไม่ยั้ง แล้วคว้าค้อนทุบน้ำเต้าที่แขวนอยู่ใน

ห้องจนหมด ไม่มีใครรู้เลยว่า ภารโรงได้ขายน้ำเต้าให้ร้านขายของเก่า ซึ่งรู้ค่าของน้ำเต้า หลังการต่อรองจึงรับซื้อในราคา 50 เยน เป็นมูลค่า 4 เท่าของเงินเดือน แต่เขาก็ไม่อาจจินตนาการได้เลยว่าภายหลังร้านขายของเก่าได้ขายให้เศรษฐีท้องถิ่น ไปในราคา 600 เยน เมื่อน้ำเต้าของเซเบถูกทำลายหมด เขาก็หันไปสนใจการวาดภาพ ซึ่งอีกไม่นานพ่อก็คงจะเริ่มดูค่าเรื่องนี้

2.1 องค์ประกอบต่าง ๆ ของวรรณกรรม

ตัวละครเอก

“ผม” ในเรื่อง องุ่นหนึ่งพวง เป็นเด็กชั้นประถม ขี้อาย ไม่สดใสร่าเริงและไม่กล้าแสดงออก แต่มีคนที่ชอบที่สุดคือครูประจำชั้นผู้หญิง ซึ่งเป็นชาวตะวันตก ในเรื่องไม่ได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ในครอบครัว แต่กล่าวไว้ว่าไม่กล้าขอให้ผู้ปกครองซื้อสตี ๆ ให้ อันที่จริง “ผม” น่าจะมีฐานะดี เนื่องจากเรียนในโรงเรียนสำหรับชาวต่างชาติได้ และในเมืองที่อาศัยอยู่ก็เป็นเมืองท่า มีอาคารสำนักงานแบบตะวันตกมากมาย “ผม” มีงานอดิเรกที่รักคือการวาดภาพ “ผม” โชคดีที่มีครูที่เข้าใจ ช่วยแก้ปัญหาความผิดที่เขากระทำ โดยให้ทางออกที่อบอุ่นและน่าประทับใจ

เซเบ ในเรื่อง เซเบกับน้ำเต้า เป็นเด็กชั้นประถมเช่นกัน ครอบครัวของเซเบ ฐานะไม่ค่อยดีนัก พ่อเป็นช่าง เมืองที่เขาอยู่เป็นเมืองเล็ก ๆ ในต่างจังหวัดตามที่บรรยายไว้ในเรื่อง ผู้คนพูดภาษาถิ่น เซเบเป็นเด็กที่ไม่สูงส่งกับเพื่อน เขาทุ่มเทเวลาทั้งหมดให้กับการดูแลน้ำเต้า ซึ่งเขาก็มีวิธีประเมินค่าน้ำเต้า แตกต่างจากรสนิยมและกฎเกณฑ์ที่ผู้ใหญ่กำหนดขึ้น ผู้เขียนแสดงให้เห็นการต่อต้านแบบเงียบ ๆ ของเซเบ ต่อการประเมินค่าแบบที่ผู้ใหญ่กำหนดแล้ว

ในตอนที่แขกของพ่อมาที่บ้าน แล้วกล่าวชื่นชม น้ำเต้าของบะคิน นักประพันธ์ผู้มีชื่อเสียงในขณะนั้น และน้ำเต้าที่บะคินสะสมก็ได้รับความสนใจมากเช่นกัน เมื่อมีการนำน้ำเต้านั้นมาแสดงในเมืองที่พวกเขาอยู่ แขกและพ่อจึงสนทนากันเรื่องนี้ด้วย

こんな話を聞きながら清兵衛は心で笑っていた。馬琴の瓢というのはその時の評判な物ではあったが、彼はちよつと見ると、——馬琴という人間も何者だか知らなかったし—— すぐ下らない物だと思つてその場を去つてしまった。

「あの瓢はわたしには面白うなかつた。かさ張つとるだけじゃ」彼はこう口を入れた。それを聴くと彼の父は目を丸くして怒つた。

「何じゃ、わかりもせん癖して、黙つとれ！」清兵衛は黙つてしまつた。

(『清兵衛と瓢箪』 p. 272)

พ่อได้ยืมการสนทนาเช่นนี้ เซเบรู้สึกเข้าใจน้ำเต้าของบะคินในตอนนั้นเป็นที่กล่าวขวัญกันก็จริงแต่เมื่อมาคิด ๆ ดูแล้วเขาไม่รู้จักบะคิน และไม่คิดว่าน้ำเต้านั้นน่าสนใจแต่อย่างใด เขาพูดขึ้นตอนลุกเดินออกไปว่า

“ผมไม่เห็นว่าน้ำเต้านั้นน่าสนใจเลย มันก็แค่ใหญ่”เมื่อพ่อได้ยินดังนั้นก็ถลึงตาด้วยความโกรธ “ว่าในขณะนั้นจะเปรู้อะไร หุบปากเสีย” เซเบจึงเงิบ

ความสัมพันธ์ของเซเบและครอบครัวคงเป็นแบบในสมัยนั้น คือต้องเชื่อฟังผู้ปกครองเท่านั้น แต่เซเบก็มีโลกใบเล็กที่เขาสามารถหาความสุขได้เสมอ ไม่ว่าจะเป็นการสะสมน้ำเต้า หรือวาดภาพ เซเบมีวิธีการทำงานด้วยใจรัก และใส่ใจทุ่มเทให้กับงานเป็นอย่างยิ่ง เป็นการทำงานที่ให้ความสำคัญกับกระบวนการพัฒนาน้ำเต้าของเขา เมื่อได้มาแทบไม่มีราคาค่างวด แต่ด้วยกระบวนการจัดการของเขา กลับมีราคาสูงขึ้นมา

บทบรรยายวิธีการดูแลน้ำเต้าของเซเบ

これほど残りようだったから、彼は町を歩いていれば骨董屋でも八百屋でも荒物屋でも駄菓子屋でもまた専門にそれを売る家でも、凡そ瓢箪を下げた店といえは必ずその前に立って凝つと見た。

清兵衛は十二歳でまだ小学校に通っている。彼は学校から帰ってくると他の子供とも遊ばずに、一人よく町へ瓢箪を見に出かけた。そして、夜は茶の間の隅に胡坐をかいて瓢箪の手入れをしていた。手入れが済むと酒を入れて、手拭で巻いて、罐にしまって、それごと炬燵へ入れて、そして寝た。翌朝は起きるとすぐ彼は罐を開けてみる。瓢箪の肌はすっかり汗をかいている。彼は厭かずにそれを眺めた。それから丁寧に糸をかけて陽のあたる軒へ下げ、そして学校へ出かけて行った。

(『清兵衛と瓢箪』 pp. 272)

ด้วยใจรักและผูกพันกับน้ำเต้านี้เอง เมื่อไรที่เซเบเดินเข้าไปในเมือง ถ้าเห็นร้านค้าใดที่แขวนน้ำเต้าไว้ ไม่ว่าจะป็นร้านขายของเก่า ร้านขายผัก ร้านขายเครื่องครัว ร้านขายขนม หรือร้านขายน้ำเต้าโดยเฉพาะ เขาต้องหยุดยืนจ้องมองอยู่ที่ร้านนั้น

เซเบเป็นเด็กประถม อายุ 12 ปี เมื่อกลับจากโรงเรียนเขาจะออกจากบ้านไปคนเดียว เพื่อไปดูน้ำเต้าในเมือง ไม่ออกไปเล่นเหมือนเด็กคนอื่น ๆ และพอตกค่ำเขาจะนั่งขัดสมาธิที่มุมห้องนั่งเล่น เพื่อขัดน้ำเต้าของเขา เมื่อขัดน้ำเต้าแล้ว เขาจะรินเหล้าแช่ลงในนั้น ใช้ผ้าห่อเก็บไว้ ในถังเหล็กแล้วเอาไปใส่ในโคะทตสึ จากนั้นจึงเข้านอน เมื่อตื่นนอนในวันรุ่งขึ้น เขาจะไปถังเหล็ก

ก่อนทำสิ่งอื่นใด ที่ผิวของน้ำเต้าจะมีน้ำไหลเอี่ยม เขาจ้องมองอย่างไม่มีรู้สึกถึงเกียจ แล้วจึงบรรจงร้อยเชือกเข้าที่น้ำเต้า นำไปแขวนตากแดดที่ชายคา แล้วจึงไปโรงเรียน ”

เมื่อน้ำเต้าของเซเบถูกพ่อทุบทิ้งหมด จากการฟ้องของครู เซเบก็หาทางออกให้กับตัวเองด้วยงานอดิเรกใหม่ดังที่ได้บรรยายไว้ในตอนจบของเรื่องว่า

清兵衛は今、絵を描くことに熱中している。これが出た時に彼にはもう教員を恨む心も、十あまりの愛瓢を玄能で破ってしまった父を恨む心もなくなっていた。

しかし彼の父はもうそろそろ彼の絵を描くことにも叱言を言い出して来た。

(『清兵衛と瓢箪』 pp. 273-274)

ตอนนี้เซเบกำลังหลงใหลการวาดภาพ ในตอนที่เกิดเรื่องราวต่าง ๆ นี้ เขาไม่รู้สึกเกลียดชังครูหรือพ่อผู้ซึ่งทุบน้ำเต้าลึบกว่าลูกของเขาด้วยค้อนเลย แต่คงอีกไม่นาน ที่พ่อของเขาจะเริ่มดูตำราเรื่องการวาดภาพของเซเบ

บทบรรยายในส่วนนี้แสดงให้เห็นถึงวิธีการอบรมเลี้ยงดูของพ่อแม่และครูที่ไม่ได้ส่งเสริมอิสระทางความคิดให้กับเด็ก

ครู

ครูในเรื่อง อนุหนึ่งพวง เป็นหญิงสาวชาวตะวันตก ทำหน้าที่เป็นครูประจำชั้นของ “ผม” ด้วย ครุมีรูปลักษณ์ที่งดงาม และยังมีจิตใจอ่อนโยนเข้าใจจิตใจของเด็ก มีวิธีแก้ปัญหาด้วยความละมุนละม่อม และเป็นสิ่งที่พึงพอใจของทุกฝ่าย ครูจึงเป็นที่ประทับใจของ “ผม” แม้เวลาผ่านไป ตัวอย่างบทบรรยายที่แสดงถึงวิธีการแก้ปัญหาของครูในเรื่องนี้ได้แก่

ตอนที่ครูทราบแล้วว่า “ผม” ขโมยสีของจิม จาก การพากันมาฟ้องของเด็กเพื่อนร่วมชั้น มีการบรรยาย ความรู้สึกของครูและผมไว้ว่า

先生は少し曇った顔付きをして真面目にみんなの顔や、半分泣きかかっている僕の顔を見くらべていなさいましたが、僕に「それは本当ですか。」と聞かれました。本当なんだけれども、僕がそんないやな奴だということをどうしても僕の好きな先生に知られるのがつらかったのです。だから僕は答える代りに本当に泣き出してしまいました。

(『一房の葡萄』 ตอนที่ 2)

ครูมีสีหน้าหม่นหมองลงเล็กน้อย มองหน้าทุก ๆ คนอย่างจริงจัง แล้วมองหน้าผมซึ่งกำลังจะร้องไห้อยู่แล้ว ครูถามผมว่า “เป็นเรื่องจริงใช่ไหมจ๊ะ” นั่นเป็นความจริง แต่ผมรู้สึกเจ็บปวดเหลือเกินที่ครูที่ผมรักรับรู้ว่ามีคนแบบนั้น ดังนั้นแทนที่จะตอบเป็นคำพูดออกไปผมร้องไห้โฮออกมา

เมื่ออยู่กันลำพังครูโอบไหล่ผมไว้แล้วถามว่า 「あなたは自分のしたことをいやなことだっと思ってますか。」 “เธอคิดว่าสิ่งที่ทำลงไป เป็นเรื่องไม่ดีหรือเปล่า” เป็นวิธีอบรมเด็กที่กระทำผิดลงไปอย่างละมุนละม่อม แต่ก่อให้เกิดผลสำเร็จที่ดีคือ เด็กรู้สึกผิดมาก แม้ครูไม่ได้ใช้คำพูดหรือการกระทำรุนแรงใด ๆ

บทบรรยายตอนครูลอบใจ “ผม” ว่า ถึงแม้จะทำได้ก็ขอให้กลับมาใช้ชีวิตประจำวันให้เป็นปกติ ครูมีวิธีให้กำลังใจดังนี้

そんなに悲しい顔をしなくてもよろしい。もうみんなは帰ってしまいましたから、あなたはお帰りなさい。そして明日はどんなことがあっても学校に来なければいけませんよ。あなたの顔を見ないと私は悲しく思いますよ。 屹度ですよ。

(『一房の葡萄』 ตอนที่ 3)

อย่าทำหน้าเศร้าไปเลยจ๊ะ ทุกคนกลับไปหมดแล้ว เธอก็กลับบ้านได้แล้วจ๊ะ พรุ่งนี้ไม่ว่าจะเกิดอะไรขึ้น ครูขอให้อะไรโรงเรียนให้ได้นะจ๊ะ ถ้าครูไม่เห็นหน้าเธอ ครูจะเสียใจ มาให้ได้นะจ๊ะ

ครูในเรื่อง เซเบกับน้ำเต้า เป็นผู้ชายที่มาจากเมืองใหญ่ และดูแลการสนิมของชาวบ้านในเมืองนี้ เขามองว่าการสนิมน้ำเต้าเป็นเรื่องไร้สาระของคนบ้านนอก จะเห็นได้ว่า ครูชอบไปฟังการขับลำนำ ของนักร้องที่มีชื่อเสียง ที่เวียนมาในเมืองนี้ ทั้ง ๆ ที่ไม่ค่อยมีใครนิยมไปฟังกันนัก ครูเป็นคนใจอารมณเป็นที่ตั้ง และมีวิธีทำโทษแบบโบราณ คือครูมีอำนาจสิทธิ์ขาดที่สุด บทบาทของครูในเรื่องนี้ แสดงให้เห็นอำนาจของรัฐจากส่วนกลาง ที่ใช้ควบคุมคนในชนบท (โยะชิทกะ ทะโร. 2549: 45-47) และแสดงออกในด้านการศึกษา ในสมัยนั้นประเทศญี่ปุ่น มีการสร้างโรงเรียนฝึกหัดครูขึ้นมา ครูจึงอยู่ในฐานะที่ได้รับการยกย่องในสังคม ประกอบกับ มีการเน้นการศึกษาจริยธรรม (ซึ่งจะกล่าวโดยละเอียดในหัวข้อ จริยศึกษาในญี่ปุ่น) เพื่อควบคุมทิศทางการคิดและการปฏิบัติของเยาวชนในสังคม ซึ่งมีความเชื่อว่าจะมีส่วนในการพัฒนาประเทศให้เข้มแข็ง ทัดเทียมชาติตะวันตก ครูในเรื่องนี้เป็นตัวละครที่ผู้เขียน แสดงให้เห็นได้อย่างชัดเจนในการเสียดสีการศึกษาของญี่ปุ่นในสมัยนั้น

มีการบรรยายเกี่ยวกับครูไว้ว่า

他所から来ている教員にはこの土地の人間が瓢箪などに興味を持つことが全体気に食わなかったのである。この教員は武士道を言うことの好きな男で、雲右衛門が来れば、いつもは通りぬけるさえ恐れている新地の芝居小屋に四日の興行を三日聴きに行くくらいだから、生徒が運動場でそれを唄うことにはそれほど怒らなかったが、清兵衛の瓢箪では声を震わして怒ったのである。「とうてい将来見込のある人間ではない」こんなことまで言った。そしてそのたんせいを凝らした瓢箪はその場で取り上げられてしまった。清兵衛は泣けもしなかった。

(『清兵衛と瓢箪』 p. 273)

ครูผู้มาจากต่างถิ่น ไม่เคยรู้สึกชื่นชมความสนใจสะสมน้ำเต้าของคนในเมืองนี้ ครูผู้นี้เป็นชายที่ชอบวิถีบูชิโด ถ้าคุโมะเอะมอนมาที่นี่ 4 วัน เขาจะไปนั่งฟัง 3 วัน ที่โรงละครใหม่ที่ตั้งอยู่บนถนนที่ใกล้แล้ว แม้แค่จะเดินผ่าน ถ้ามีนักเรียนร้องเพลงนั้นที่สนามของโรงเรียน เขาก็ยังไม่ค่อยโกรธเท่าไร แต่พอเป็นน้ำเต้าของเซเบคุโอรุจนเสียดังนั้น “เธอนี้ช่างเป็นเด็กที่ลึกลับขนาดเสียจริง ๆ” ครูพูดขนาดนี้ และแล้วน้ำเต้าที่เซเบคุโอรุประคบประหงมก็ถูกพรากไป เขาไม่ได้ร้องไห้ออกมาสักนิด

โรงเรียน

โรงเรียนในเรื่องสั้นทั้งสองเรื่องนี้ต่างกัน โรงเรียนที่สอนแบบตะวันตกโดยคณะมิชชันนารี ในเรื่ององุ่นหนึ่งพวง แสดงให้เห็นวิธีการปฏิบัติต่อเด็ก และกฎระเบียบอื่น ๆ ตามมารยาทสังคม ดังที่เขียนบรรยายไว้ เรื่องการเคาะประตูก่อนเข้าห้อง การเคารพซึ่งกันและกัน การสำนึกผิด และการให้อภัย

มีบทบรรยายเกี่ยวกับโรงเรียนและเมืองในเรื่องสั้นไว้ดังนี้

僕は小さい時に絵を描くことが好きでした。僕の通っていた学校は横浜の山の手という所にありましたが、そこいらは西洋人ばかり住んでいる町で、僕の学校も教師は西洋人ばかりでした。そしてその学校の行きかえりにはいつでもホテルや西洋人の会社などがならんでいる海岸の通りを通るのでした

(『一房の葡萄』 ตอนที่1)

ตอนผมเป็นเด็ก ผมชอบการวาดรูป ผมเรียนที่โรงเรียนในโยโกฮาม่า แถบที่เรียกว่า ยะมะโนะเตะ เมืองนี้มีแต่ชาวต่างประเทศอาศัยอยู่ ที่โรงเรียนของผมก็มีแต่ครูชาวต่างชาติ เวลาผมไปและกลับจากโรงเรียนจะต้องผ่านถนนเลียบชายฝั่งที่มีโรงแรมและบริษัทของชาวต่างชาติเรียงรายอยู่

โรงเรียนในเรื่อง เซเบกับน้ำเต้า ไม่ได้มีการบรรยายชัดเจนนักเรื่องบรรยากาศการเรียนการสอน แต่เป็นโรงเรียนประถมในต่างจังหวัด และมีการสอนจริยศึกษาที่เข้มงวด ดังที่ผู้เขียนได้บรรยายว่า “และเนื่องจากในช่วงโมงจรรย์ธรรมด้วย ครูจึงโกรธจัด” เพราะเซเบแอบขุดน้ำเต้าได้โตะ ครูมองว่าเขาทำทายเป็นความเคารพวิชานี้ด้วย

งานอดิเรก

ตัวละครเอกทั้งสองเรื่องมีงานอดิเรก ที่ทำให้เกิดปัญหาขึ้น แต่ในเรื่ององุ่นหนึ่งพวงนั้นคลี่คลายไปในทางที่ดี ส่วนในเรื่องเซเบกับน้ำเต้า การที่ผู้เขียนจบลงที่น้ำเต้าลูกที่ทำให้เกิดปัญหา กลับมีราคาสูงลิบลิว โดยที่ตัวละครในเรื่องไม่มีใครรู้เลย เป็นการเสียดสีความรู้ความเข้าใจเรื่องน้ำเต้า ที่เป็นที่นิยมสะสมกันทั่วเมืองนี้ นอกจากนี้ยังมีการพูดถึง น้ำเต้าของบะคิน นักเขียนเอก ที่ผู้คนกล่าว

ขวัญถึงว่ามีลักษณะงดงาม แต่เซเบกกลับคิดว่า เป็นเพียง น้ำเต้าที่มีขนาดใหญ่โตเท่านั้น

มีการสะสมน้ำเต้ากันในประเทศญี่ปุ่น จากข้อมูลทางประวัติศาสตร์ ทำให้ทราบว่าคนในสมัยก่อนเก็บเมล็ดธัญพืชไว้ในน้ำเต้า เมื่อใส่ไว้นานจนต้นอ่อนงอกถือว่าเป็นเรื่องดี จะนำความสุข ความเจริญรุ่งเรืองมาให้ น้ำเต้าเป็นของมงคลและสามารถนำโชค สามารถขจัดสิ่งชั่วร้ายได้ จึงใช้เป็นเครื่องรางด้วย ชาวญี่ปุ่นจะห้อยน้ำเต้าไว้ที่ประตูทางเข้าบ้านเพื่อปกป้องคุ้มครองบ้าน มีน้ำเต้าในตำนานของจีนที่ช่วยคนไว้ตอนน้ำท่วมโลกด้วย น้ำเต้าปรากฏในบันทึกประวัติศาสตร์เล่มแรกของญี่ปุ่น 『日本書紀』 (ค.ศ. 720) ในตอนที่กล่าวถึงการสร้างเขื่อนมะมุตะโนะทสึทสึมิ (茨田堤) ตามแนวแม่น้ำโยะโตะ (淀川) ในสมัยจักรพรรดินินโตะซุ (仁徳天皇) แสดงให้เห็นว่าชาวญี่ปุ่นมีความผูกพันกับน้ำเต้ามาตั้งแต่สมัยโบราณ ในวรรณกรรมเรื่องนี้ ผู้เขียนต้องการแสดงความหลงใหลการสะสมน้ำเต้าของผู้คนในต่างจังหวัด ในขณะที่ญี่ปุ่นกำลังใช้นโยบายปฏิรูปประเทศอย่างจริงจัง และอยู่ในภาวะสงครามญี่ปุ่น-จีน (ค.ศ. 1894-1895) และญี่ปุ่น-รัสเซีย (ค.ศ. 1904-1905)

วิกฤตและการแก้ไข

ปัญหาของ “ผม” ในเรื่ององุ่นหนึ่งพวง คือ การขโมยสี 2 แห่งของเพื่อน เพราะอยากได้สีที่สวยงามระบายน้ำทะเล และเรือ ได้เหมือนกับที่เห็นจากทีวีทัศน์ ในที่สุดครูต้องเข้ามาช่วยแก้ปัญหา การแก้ปัญหาของครูเป็นไปอย่างเข้าใจเด็ก ๆ เมื่อเด็กเข้าใจเองแล้วว่ามี ก็ไม่มีการลงโทษอื่น ๆ แต่ขอให้พยายามกลับเข้ามาในสังคมให้ได้ ส่วนจิม ผู้เสียหาย ครูชมเชยที่เขาเป็นคนที่เข้าใจการให้อภัย

ในตอนสุดท้ายที่ “ผม” และจิมเข้าห้องมาด้วยกัน บรรยายไว้ดังนี้

二人の足音を聞きつけてか、先生はジムがノックしない前に、戸を開けて下さいました。二人は部屋の中に這入りました。

「ジム、あなたはいい子、よく私の言ったことがわかってくれましたね。ジムはもうあなたからあやまって貰わなくてもいいと言っています。二人は今からいい友達になればそれでいいんです。二人とも上手に握手をなさい。」と先生はにこにこしながら僕達を向い合せました。僕はでもあんまり勝手過ぎるようでもじもじしていますと、ジムはいそいそとぶら下げている僕の手を引張り出して堅く握ってくれました。僕はもうなんといつてこの嬉しさを表せばいいのかわからないで、唯恥しく笑う外ありませんでした。ジムも気持ちよさそうに、笑顔をしていました。

(『一房の葡萄』 ตอนที่ 3)

ครูคงได้ยินเสียงฝีเท้าของพวกเรา จึงเปิดประตูก่อนที่จิมจะเคาะ เราทั้งคู่จึงเดินเข้าไปในห้อง ครูจับเราสองคนหันหน้าเข้าหากัน แล้วพูดอย่างยิ้มแย้มว่า “จิม เธอเป็นเด็กดี เข้าใจสิ่งที่ครูบอกได้เป็นอย่างดี จิมบอกว่าเธอไม่ต้องขอโทษเขาก็ได้จ้ะ จากนั้นไปขอให้ทั้งสองคนเป็นเพื่อนที่ดีต่อกันนะจ๊ะ เอ้า จับมือกันเสี่ยสิ”

ขณะที่ผมลังเลเพราะไม่ทันตั้งตัวกับเรื่องนี้อยู่นั้น จิมก็คว้ามือผมซึ่งห้อยอยู่ข้างลำตัวขึ้นมาจับอย่างจริงจัง ผมไม่รู้จะแสดงความรู้สึกดีใจอย่างไรที่สุดนี้ เช่นไรดี ทำได้แต่เพียงยิ้มอย่างเขินอายเท่านั้น จิมก็ยิ้มอย่างมีความสุข

ปัญหาของเซเบคือ การนำน้ำเต้าที่รัก ไปซัดในชั้นเรียน ครูเป็นคนตัดสินความผิดนี้โดยการลงโทษริบน้ำเต้า และพ่อก็ตัดสินโดยการทำลายน้ำเต้าที่เซเบสะสมจนหมด โดยไม่มีการซักถามความคิดเห็นและความรู้สึกใด ๆ จากเซเบ เขาเป็นเด็กที่ไม่มีทางสู้กับการตัดสินโดยผู้ใหญ่เลย และยังคงครุ่นตราน้ำว่าเป็นเด็กที่ไม่มีอนาคต แต่เซเบหาทางออกให้กับตนเองได้ คือการหาสิ่งที่ชอบใหม่ คือการวาดภาพ ซึ่งอีกไม่นานพ่อก็คงจะมากด่าเรื่องนี้

เรื่องสั้นทั้งสองเรื่องนี้มีวิธีการแก้ปัญหาต่างกัน ความผิดของการซัดน้ำเต้าในชั้นเรียนอาจจะไม่รุนแรงเท่ากับการขโมยสีของเพื่อน แต่เมื่อครู หรือผู้ใหญ่ทั้งสองเรื่องนี้ต่างกัน จึงให้ผลลัพธ์ที่ต่างกัน อาจเปรียบเทียบการให้การศึกษาชั้นประถมในโรงเรียนแบบคริสต์ ซึ่งตามประวัติของ อะริซิมะ ผู้เขียนก็ได้รับการศึกษาจากโรงเรียนมิชชันนารี ในโยโกฮามา สมัยเป็นเด็ก โรงเรียนในวรรณกรรมเรื่องนี้ให้การศึกษาและอบรมเด็ก ๆ ด้วยความเข้าใจและส่งเสริมด้านดีของเด็ก กับโรงเรียนประถมแบบปกติของญี่ปุ่นที่เข้มงวดกับเด็ก ที่เน้นการรักษากฎระเบียบอย่างเคร่งครัด เพื่อให้มีแนวคิดไปในทางเดียวกัน และครูมีอำนาจเด็ดขาด เป็นต้น

2.2 ประเด็นด้านการศึกษาในวรรณกรรม

องุ่นหนึ่งพวง

เรื่ององุ่นหนึ่งพวงนี้ เมื่อเปรียบเทียบกับเรื่อง เซเบกับน้ำเต้าแล้วจะเห็นได้ว่าเรื่องคลี่คลายลงด้วยดี หากแต่ความเข้มข้นนั้นคงน้อยกว่า หากกล่าวถึงประเด็นของการศึกษา เห็นได้ชัดว่า การศึกษาในโรงเรียนที่มีการให้การศึกษาอบรมตามแบบตะวันตก มีครูเป็นชาวต่างประเทศ มีความเข้าใจเรื่องจิตวิทยาเด็ก อะริซิมะ ทะเคะโอะ ผู้เขียนเป็นคริสตศาสนิกชน เกิดปลายสมัยเมจิ และมีชีวิตอยู่ในสมัยไทโช ในครอบครัวที่มั่งคั่งในกรุงโตเกียว สมัยเป็นนักเรียนชั้นประถม เคยย้ายตามพ่อซึ่งเป็นข้าราชการกระทรวงการคลัง ไปทำงานที่สำนักงาน

สรรพากร ที่โยโกฮามา อะริซิมะจึงได้เข้าศึกษาที่โรงเรียนมิชชันนารี โยะโกะฮะมะเอะวะกักโค (横浜英和学校) ปัจจุบันคือโยะโกะฮะมะเอะวะกักคิน (現横浜英和学院) จะเห็นได้ว่าในช่วงเวลาที่ประเทศญี่ปุ่นกำลังมีการปฏิรูปการศึกษาให้เป็นแบบตะวันตก แต่ยังคงครัดในการเรียนการสอนจริยธรรม และครูมีอำนาจที่สุดในชั้นเรียน แต่บรรยากาศการศึกษาอบรมในโรงเรียนของ “ผม” ในเรื่ององุ่นหนึ่งพวงกลับแตกต่างโดยสิ้นเชิง หากพิจารณาความถูกต้องในแง่ของจริยธรรมที่เคร่งครัดกันในการอบรมเยาวชนแล้ว “ผม” คงจะต้องถูกลงโทษ แต่วิธีการของโรงเรียนมิชชันนารี ไม่ทำเช่นนั้น

เซเบกับน้ำเต้า

เรื่องเซเบกับน้ำเต้านี้ เขียนเสียดสีสังคมโดยเฉพาะเรื่องการศึกษาอย่างชัดเจน เรื่องราวเกิดขึ้นในปลายสมัยเมจิต่อสมัยไทโช ซึ่งได้กล่าวแล้วเกี่ยวกับการปฏิรูปการศึกษา และการกำหนดให้มีการเรียนการสอนจริยศึกษาตั้งแต่ชั้นประถม มีโรงเรียนฝึกหัดครู ให้เป็นผู้เคร่งครัดต่อระเบียบวินัย และอบรมกลมเกลียวเด็กให้เชื่อฟังสิ่งที่ผู้ใหญ่และรัฐบาลกำหนด มีการฝึกฝนควบคุมตนเอง ตัวละครครูในเรื่องนี้ เป็นผู้มีอำนาจเหนือประชาชนในท้องถิ่น เขายังแสดงออกถึงการเหยียดหยาม การสะสมน้ำเต้าซึ่งเป็นวัฒนธรรมท้องถิ่น เขาเลื่อมใสลัทธิบูชิโดซึ่งคือลัทธิรับชนชั้นนำในอดีตเป็นตัวแทนของคุณธรรม วินัย ความซื่อสัตย์จงรักภักดี เสียสละและเกียรติยศ ซึ่งเป็นคุณธรรมตามแนวคิดขงจื้อ ที่เคยนำมาใช้ควบคุมการศึกษาในสมัยโทกูงาวะ ครูเป็นผู้ที่ถูกหล่อหลอมจากส่วนกลาง และแปลกแยกขัดแย้งกับท้องถิ่นมาก เช่นเดียวกับในสังคมสมัยนั้น ที่จะได้กล่าวต่อไปในหัวข้อการปฏิรูปการศึกษาสมัยเมจิ ที่ผู้คนในชนบทต่อต้านการศึกษา รู้สึกว่าถูกบังคับเพราะไม่คิดว่าจำเป็นในการดำรงชีวิตเท่าใดนัก อีกประเด็นหนึ่งคือช่องว่างระหว่างสังคมเมืองและชนบทในสมัยไทโช ดังที่จะกล่าวในหัวข้อบริบททางสังคมต่อไป

การที่ผู้เขียนเขียนให้เซเบแอบซัดน้ำเต้าได้โต๊ะ “และเนื่องจากในชั่วโมงจริยธรรมด้วย ครูจึงโกรธจัด” แสดงให้เห็นว่าต้องการชี้ว่ามีเด็กที่ทำทนายอำนาจรัฐซึ่งมีตัวแทนเป็นครู โดยเห็นว่าจริยศึกษาที่รัฐบาลกำลัง กวดขันให้เรียนนี้ เด็กไม่มีความเข้าใจและมีได้ซาบซึ้งเลย

เซเบ เป็นตัวละครที่มีค่านิยมของตัวเอง ไม่ทำตามที่สังคมกำหนด ความนิยมน้ำเต้าบะคิน สะท้อนให้เห็นสิ่งที่ผู้ใหญ่นิยม แต่เซเบไม่สนใจ เขาบอกว่ามันก็แคใหญ่ เป็นการทนายค่านิยมของคนในสังคม เขากล้าพูดออกมาตรง ๆ ทั้ง ๆ ที่ยังเป็นเด็กอายุแค่สิบสอง สิบสาม การเขียนเช่นนี้เป็นการเสียดสีสังคม การสะสมของผู้ใหญ่ บางครั้งวิธีการประเมินค่าน้ำสงสัย แต่ทุกคนกลับยอมรับ โดยไม่คิดโต้แย้งใด ๆ อย่างเช่นพ่อและแขกผู้มาเยือน ไม่มีความเข้าใจศิลปะเพียงแต่ชื่นชมตามการประเมินค่าของสังคม นี่เป็นวิธีคิดของคนส่วนใหญ่ในสังคม เซเบซึ่งเป็นเด็กประถม ไม่สนใจเกณฑ์การตัดสินความงามแบบนี้ เขามีวิธีการประเมินค่าที่เขา กำหนดขึ้นเอง แต่เซเบยอมสยบให้แก่อำนาจของผู้ใหญ่ เพราะเขารู้วิธีการเอาตัวรอดจากอันตราย ในสมัยนั้น ครูคืออำนาจเด็ดขาด พ่อแม่ก็ยอมเชื่อฟังครู ในนิยายเรื่องนี้ครูใช้อำนาจเต็มที่ การหาทางออกใหม่ของเขา โดยที่ไม่คร่ำครวญกับการสูญเสียสิ่งที่ตนรัก สามารถพบทางออกที่เปลือยเปลือยได้ใหม่ คือการวาดภาพ กล่าวได้ว่าเป็นการมองโลกแบบลัทธิอุดมคติ (理想主義) ซึ่งเป็นแนวคิดหลักของกลุ่มวรรณกรรม ชิระคะบะ ซึ่งชิงะ นะโอะยะะ ผู้ประพันธ์เซเบกับน้ำเต้าสังกัดอยู่ ภายหลังจากน้ำเต้านั้นได้รับการประเมินค่าสูงมาก การที่ผู้เขียนนำเสนอโดยไม่ให้ทั้งเซเบและคนรอบข้างไม่อาจรู้เรื่องนี้เพราะต้องการสื่อให้เห็นการปิดกั้นโดยรัฐบาล การควบคุมต่าง ๆ ที่รัฐบาลกำหนด เสียดสีให้เห็นว่า ในสังคมที่ตัดสินผู้คนและหลายสิ่งด้วยเกณฑ์ที่ฝ่ายตนกำหนดโดยที่ไม่อาจรู้เลยว่าที่ได้ทำไปนั้นเป็นการตัดสินใจที่ผิด และยังคงยึดมั่นในความคิดของตนเองว่า ถูกต้องเสมอ ไม่คิดจะเปลี่ยนแปลงตลอดไปเช่นเดียว

กับการบังคับเด็กและเยาวชนโดยผ่านทางหลักสูตร กระบวนการของการเรียนการสอน เป็นต้น ที่ต้องการ ควบคุมความประพฤติ เพื่อหล่อหลอมคนให้รับใช้ชาติ ในอนาคต

3. บริบทด้านการศึกษา

ดังได้กล่าวแล้วในช่วงต้นว่า งานวิจัยนี้ศึกษา บริบทด้านการศึกษาของญี่ปุ่นในขอบเขตของช่วงการ ปฏิรูปการศึกษาสมัยเมจิ จนถึงสิ้นสุดสมัยไทโช ซึ่งมี รายละเอียดดังต่อไปนี้ การพัฒนาการศึกษาของสมัยเมจิ ตอนต้น รัฐบาลเมจิได้กำหนดนโยบายตามสัตยาธิษฐาน 5 ข้อ ของจักรพรรดิเมจิ (五箇条の御誓文) (6 เมษายน 1868) โดยข้อที่ 5 ที่กำหนดไว้ว่า

「智識ヲ世界ニ求メ大ニ皇基ヲ振起スヘシ」 (<http://www.meijijingu.or.jp/about/3-3.html>) หมายถึง ญี่ปุ่นจะต้องสร้างชาติด้วยการแสวงหาความรู้ จากต่างชาติ และสร้างระบบการปกครองที่มีจักรพรรดิ เป็นประมุข เน้นความสำคัญของการส่งคณะทูตและ นักศึกษาไปศึกษาวิทยาการตะวันตก ในช่วงปี ค.ศ. 1871-1873 นับเป็นการยุติปรัชญาการศึกษาดั้งเดิมที่ ให้การศึกษาเป็นเรื่องของพวกเขาเท่านั้น ปรัชญาการศึกษาใหม่นี้ นับเป็นผลมาจากบรรยากาศทางสังคมของ พวกปัญญาชนในสมัย บุมเม โคะกะ (文明開化) หรือ การเปิดรับรู้การเรียนรู้อารยธรรม ผู้นำขบวนการศึกษา แผนใหม่ก็คือ ฟุคุซะวะ ยุคิจิ (ค.ศ. 1834-1901) เป็นผู้ก่อตั้ง มหาวิทยาลัยเคโอ และผู้เขียนหนังสือ “มุ่งสู่วิทยาการ” (『学問のすすめ』) ซึ่งเป็นหนังสือเล่มหนึ่งที่มี ยอดขายสูงสุด แผนการศึกษาใหม่นี้มีเป้าหมายสูงมาก เพราะกำหนดไว้ว่า ทั้งแผ่นดินญี่ปุ่นไม่ว่าชนชั้นใดเพศ ใดก็ตาม จะไม่มีหมู่บ้านใดที่ปราศจากการศึกษา จะไม่มี บ้านใดที่สมาชิกของบ้านยังงโงเลาอยู่ สังเกตได้จากสถิติ ของจำนวนประชากรญี่ปุ่นที่ได้รับการศึกษาภาคบังคับ ที่มีแนวโน้มสูงขึ้นตามลำดับ กล่าวคือ ปี ค.ศ. 1880 มี จำนวนนักเรียนเข้าเรียนร้อยละ 71 ปี ค.ศ. 1890 มี

จำนวนนักเรียนเข้าเรียนร้อยละ 73 ปี ค.ศ. 1900 มีจำนวนนักเรียนเข้าเรียนร้อยละ 83 ปี ค.ศ. 1910 มีจำนวนนักเรียนเข้าเรียนร้อยละ 93 (เพ็ญศรี กาญจนมัย, 2538, น. 169-171)

คณะทูตและนักศึกษาของรัฐบาล จะไปศึกษาสาขาที่เป็นไปตามความต้องการของกระทรวงศึกษาธิการ วิทยาการเหล่านั้นต้องเป็นประโยชน์ต่อการสร้างความเข้มแข็งให้ประเทศญี่ปุ่น เป็นประเทศมั่งคั่ง การทหารเข้มแข็ง และนักศึกษาเหล่านี้ต้องอยู่ในการควบคุมความประพฤติของทางรัฐบาล อย่างไรก็ตามในภายหลังญี่ปุ่นมีนักวิชาการที่มีคุณภาพเพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมากในระบบราชการ

นอกจากนี้รัฐบาลยังจ้างครูและที่ปรึกษาชาวต่างประเทศเป็นจำนวนหลายพันคนเข้ามาช่วยทางการศึกษา คมนาคม ก่อสร้างอุตสาหกรรมและงานบริหารธุรกิจต่าง ๆ อย่างไรก็ตามญี่ปุ่นมีแผนการฝึกคนของประเทศไว้ด้วย คือให้เข้าศึกษางานไปพร้อมกัน เพื่อให้บุคคลเหล่านี้ได้ปฏิบัติหน้าที่แทนได้ในอนาคต

แท้จริงแล้วการพัฒนาการศึกษาของญี่ปุ่นเกิดขึ้นอย่างเห็นได้ชัดมาตั้งแต่สมัยโทกูงาวะ เมื่อมีโรงเรียนวัดเทร่าโกยะเป็นจำนวนมากสำหรับสามัญชน ทั้งนี้เป็นเพราะเหตุ 4 ประการคือ ประการแรกฝ่ายบริหารต้องการใช้การศึกษาเป็นเครื่องมือควบคุมประชาชนให้รู้จักหน้าที่ของตน และมีระเบียบวินัยที่จะไม่ก่อความเดือดร้อนให้แก่ฝ่ายปกครอง ประการที่สอง ประชาชนจำเป็นต้องรู้หนังสือเพื่อความจำเป็นในการติดต่อค้าขาย จึงต้องสามารถอ่าน เขียน และคิดเลขได้ ประการที่สาม จากแนวคิดขงจื้อนั้น การศึกษากลายเป็นเครื่องกำหนดฐานะทางสังคมของประชาชน มีการศึกษาเพื่ออุทิศตนรับใช้สังคม และเรียนรู้การผลิตและบริโภคทรัพยากรในสังคม ประการสุดท้ายเกิดจากความเกรงกลัวการล่าถอลที่ล่าอาณานิคมจากตะวันตกในช่วงปลายสมัยโทกูงาวะ และฝ่ายบริหารมีความเชื่อมั่นว่าการที่จะต่อสู้กับประเทศตะวันตกได้ก็คือการให้ประชาชนมีการศึกษา

สูงขึ้น (วิบูลย์ แซ่มชื่น, 2524, น. 2-4 อ้างใน เพ็ญศรี กาญจนมัย, 2538, น. 169-170)

ญี่ปุ่นจัดตั้งกระทรวงศึกษาธิการในปี ค.ศ. 1871 และในปี ค.ศ. 1872 ประกาศใช้แผนการศึกษาแห่งชาติ ต่อมาในปี ค.ศ. 1886 จึงประกาศใช้พระราชบัญญัติการประถมศึกษา โดยแบ่ง โรงเรียนประถมศึกษาออกเป็นประถมศึกษาทั่วไป และประถมศึกษาชั้นสูง โดยให้ระดับประถมศึกษาทั่วไปเป็นการศึกษาภาคบังคับ มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติการมัธยมศึกษา ซึ่งแบ่งโรงเรียนมัธยมศึกษาออกเป็นมัธยมศึกษาทั่วไป และมัธยมศึกษาชั้นสูงเช่นเดียวกัน และมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติการฝึกหัดครู ซึ่งแบ่งโรงเรียนฝึกหัดครูออกเป็น โรงเรียนฝึกหัดครูทั่วไป และฝึกหัดครูชั้นสูง เช่นเดียวกัน โดยผู้นำทางการเมืองวัยหนุ่มสาว ซึ่งเคยศึกษาระบบการศึกษาของประเทศที่เจริญแล้ว (สหรัฐอเมริกาและยุโรป) มีบทบาทสำคัญในการยกย่องพระราชบัญญัติการศึกษาฉบับนี้ พระราชบัญญัติฉบับนี้รับเอาระบบบริหารการศึกษาของประเทศฝรั่งเศสมาใช้ ส่วนระบบการจัดการศึกษาในโรงเรียนและหลักสูตรรับมาจากสหรัฐอเมริกา สารสำคัญของพระราชบัญญัติการศึกษาที่ปรากฏในบทนำมีดังนี้

1. จุดมุ่งหมายของการจัดการศึกษาเพื่อปวงชน คือ การสร้างคนให้มีความรู้และสติปัญญาพอที่จะหาเลี้ยงตนเองได้ การศึกษาที่เป็นแกนสำคัญที่นำบุคคลไปสู่ความสำเร็จและพัฒนาสังคมให้ก้าวหน้า
2. การศึกษาของญี่ปุ่นในสมัยศักดินาจำกัดวงอยู่ในหมู่ของชนชั้นนักรบหรือชนชั้นสูงขึ้นไปเท่านั้น และเป็นการศึกษาที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อสร้างคนให้ออกมารับใช้ประเทศชาติ เน้นการใช้วิธีท่องจำในการศึกษาหาความรู้ ดังนั้นการศึกษาจึงมีแนวโน้มเลื่อนไหลไปสู่ร่องห่างไกลความเป็นจริง สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ชี้ให้เห็นว่าระบบการศึกษาดังกล่าวยังมีข้อผิดพลาด
3. นับแต่นี้ต่อไปประชาชนทุกคนต้องมีความรู้ติดตัว สมาชิกทุกคนในทุกครอบครัวและทุกหมู่บ้านต้องได้รับการศึกษา ทุกคนไม่ว่าจะมีพ่อแม่ที่ฐานะยากจน

หรือมั่งมีหรือไม่ว่าตนเองจะเป็นเพศใดต้องเข้ารับการ
ศึกษาในโรงเรียน

ความคิดนี้พัฒนาก้าวไกลอยู่ชั่วระยะเวลาหนึ่ง
ซึ่งกล่าวได้ว่า เป็นความคิดที่คล้ายคลึงกับทัศนะของ
ฟุคุซุวะะ ยูคิจิ แต่ยังมีปัญหาสำคัญบางประการที่เกิด
จากการปฏิรูปการศึกษาในครั้งนี้คือ ประการแรก การ
ปฏิรูปการศึกษาคั้งนี้มีรัฐบาลเป็นแกนนำ โดยที่รัฐบาล
เข้ามากำกับดูแลและบริหารการศึกษาอย่างเข้มงวด
ในขณะที่ความต้องการด้านการศึกษาของประชาชน
ยังไม่พัฒนาถึงขั้นต้องการให้เด็กทุกคนเข้ารับการ
ศึกษาในโรงเรียน ดังนั้น เมื่อมองในด้านของประชาชน
ระบบการศึกษาจึงเป็นสิ่งที่รัฐบาลนำมาบังคับใช้กับ
ประชาชน ถึงแม้ว่าเจ้าหน้าที่รัฐบาลและผู้ใหญ่บ้านจะ
ได้ทำการรณรงค์ในเรื่องนี้ แต่อัตราการเข้ารับการการศึกษา
ในโรงเรียนก็ยังถือว่าอยู่ในระดับต่ำ เพราะหลังจากที่ได้
ประกาศใช้พระราชบัญญัติการศึกษาฉบับแรกไปแล้ว
25 ปี สัดส่วนผู้เข้ารับการการศึกษาในโรงเรียนกลับมีเพียง
แค่ 50 % โดยเฉลี่ย ในบางตำบลประชาชนที่ไม่สนใจ
การเรียนถึงกับมองอาคารเรียนเป็นเสมือนศัตรูของ
พวกเขา และได้บุกเข้าไปทำลายอาคารเรียนจนได้
รับความเสียหาย ปัญหาที่สองเกิดจากการที่รัฐบาลนำ
รูปแบบการศึกษาของตะวันตกเข้ามาใช้จัดการศึกษา
ในโรงเรียน หลักสูตรจึงไม่สอดคล้องกับการดำเนิน
ชีวิตที่แท้จริงในญี่ปุ่น ตำราเรียนบางเล่มแปลมาจาก
หนังสือเรียนของสหรัฐอเมริกาโดยตรง จึงไม่เป็นที่สนใจ
ของนักเรียนหรือแม้แต่ครูผู้สอน ปัญหาที่สามคือการ
ขาดแคลนทรัพยากรที่จำเป็น ฐานะของรัฐบาลไม่เพียงพอที่
จะสร้างระบบการศึกษาให้ออกมาสวยหรูดังที่เขียนไว้ใน
พระราชบัญญัติการศึกษา ที่สำคัญรัฐบาลขาดแคลน
ครูที่จะมารับผิดชอบระบบการศึกษาตามที่ได้เสนอไว้
(นะคะโนะ อะคิระ, 2536, น. 19-20)

ในวันที่ 30 ตุลาคม ค.ศ. 1890 มีการประกาศ
พระบรมราชโองการด้านการศึกษา (教育二関スル勅
語 หรือ 教育勅語) สารสำคัญคือการรวมคำสอนของ

ขงจื้อและจริยธรรมสมัยใหม่เข้าไว้ด้วยกัน โดยสอนว่า
ความรักชาติเป็นหลักจริยธรรมสูงสุดสำหรับประชาชน
นับว่าเป็นประกาศที่มีอิทธิพลอย่างยิ่งต่อแนวทางการ
ศึกษา เป็นแม่บทในการร่างหลักสูตรต่าง ๆ ซึ่ง
เป็นการกลับมาสู่ศักดิ์นาเก่าและผลักดันแนวคิด
การปกครองที่มีจักรพรรดิเป็นศูนย์กลาง พระบรม
ราชโองการนี้ รัฐบาลได้แจกจ่ายไปยังทุกโรงเรียนใน
ประเทศพร้อมทั้งพระบรมฉายาลักษณ์ของจักรพรรดิ
เมจิ ในทุกเหตุการณ์สำคัญของโรงเรียน จะมีการอ่าน
ออกเสียงพระบรมราชโองการ และนักเรียนต้องศึกษา
และจดจำข้อความ ต่อมาจึงมีการแปลเป็นภาษาปัจจุบัน
ต่อไปนี่คือบทแปล

【教育勅語の口語文訳】

私は、私達の祖先が、遠大な理想の
とに、道義国家の実現をめざして、日
本の国をおはじめになったものと信じ
ます。そして、国民は忠孝両全の道を
全うして、全国民が心を合わせて努力
した結果、今日に至るまで、見事な
成果をあげて参りましたことは、も
とより日本のすぐれた国柄の賜物と
いわねばなりません、私は教育の
根本もまた、道義立国の達成にある
と信じます。

国民の皆さんは、子は親に孝養を尽く
し、兄弟・姉妹は互いに力を合わせて
助け合い、夫婦は仲睦まじく解け合
い、友人は胸襟を開いて信じ合い、
そして自分の言動を慎み、全ての人
々に愛の手を差し伸べ、学問を怠ら
ず、職業に専念し、知識を養い、人
格を磨き、さらに進んで、社会公共の
ために貢献し、また、法律や、秩序を
守ることは勿論のこと、非常事態の発
生の場合は、真心を捧げて、国の平和
と安全に奉仕しなければなりません。

そして、これらのことは、善良な国民としての当然の努めであるばかりでなく、また、私達の祖先が、今日まで身をもって示し残された伝統的美風を、さらにいっそう明らかにすることでもあります。

このような国民の歩むべき道は、祖先の教訓として、私達子孫の守らなければならぬところであると共に、この教えは、昔も今も変わらぬ正しい道であり、また日本ばかりでなく、外国で行っても、間違いない道でありますから、私もまた国民の皆さんと共に先祖の教えを胸に抱いて、立派な日本人となるように、心から念願するものであります。

～国民道徳協会訳文による～

(明治神宮、教育勅語 <http://www.meijijingu.or.jp/about/3-4.html>)

พระบรมราชโองการของจักรพรรดิเกี่ยวกับการศึกษา

วันที่ 30 ตุลาคม ค.ศ. 1890 (ปีเมจิที่ 23)

ข้าพเจ้าเชื่อว่าบรรพบุรุษของเรา ก่อร่างสร้างประเทศโดยมุ่งสร้างให้ญี่ปุ่นเป็นประเทศที่ปกครองโดยเน้นศีลธรรม ตามอุดมการณ์ที่หวังให้ประชาชนสืบสานต่อไปในวันข้างหน้า และผลจากการที่ทุกคนได้ร่วมแรงร่วมใจ พยายามดำเนินตามวิถีของความจงรักภักดีและกตัญญูผู้คุณ ทำให้ประเทศของเราประสบผลสำเร็จอย่างยิ่งจนถึงทุกวันนี้ ผลสำเร็จนั้นนับเป็นพรจากสวรรค์ที่ประเทศของเราได้รับ และข้าพเจ้ายังเชื่อว่ารากฐานการศึกษา ก็เป็นปัจจัยที่ทำให้การปกครองประเทศโดยเน้นหลักศีลธรรมสำเร็จขึ้นมาได้

ท่านทั้งหลาย ลูกต้องกตัญญูต่อพ่อแม่ พี่น้อง ต้องร่วมแรงร่วมใจช่วยเหลือซึ่งกันและกัน สามารถรักใคร่ปรองดอง เพื่อนต้อง

รู้จักเปิดใจ ไว้เนื้อเชื่อใจซึ่งกันและกัน และสำหรับตนเองจะต้องอ่อนน้อมถ่อมตนทั้งคำพูดและการกระทำของตนเอง ยื่นมือแห่งไมตรี ให้กับทุกคน ไม่ละเลยต่อการศึกษาค้นคว้าความรู้ ทุ่มเทให้กับอาชีพการงาน หมั่นเพิ่มพูนความรู้ขีดความสามารถให้พัฒนา ยิ่ง ๆ ขึ้นไปจนรู้จักที่จะอุทิศตนเพื่อสังคมส่วนรวมแน่นอนว่าต้องรักษากฎหมายและระเบียบวินัย ในกรณีเกิดภาวะฉุกเฉิน ต้องทุ่มเทอุทิศตนอย่างจริงใจ และต้องเสียสละเพื่อความปลอดภัยและความสงบสุขของประเทศ สิ่งเหล่านี้ไม่เพียงแต่เป็นหน้าที่ในฐานะพลเมืองที่ดีเท่านั้น แต่ยังคงส่งเสริมขนบธรรมเนียมอันดีงาม ที่เป็นมรดกสืบทอดมาจากบรรพบุรุษของเราจนถึงทุกวันนี้ ให้เป็นที่ประจักษ์ชัดยิ่งขึ้นอีก

วิถีที่ประชาชนควรปฏิบัติตามดังที่กล่าวมานี้เป็นคำสั่งสอนที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ ฉะนั้นเราซึ่งเป็นลูกหลานต้องรักษาไว้และเนื่องจากคำสั่งสอนนี้เป็นวิถีที่ถูกต้องไม่เคยเปลี่ยนแปลงไปตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันจึงต้องดำเนินรอยตาม ไม่ใช่เพียงแค່ตอนที่อยู่ในญี่ปุ่น เมื่อออกไปต่างประเทศ ก็ต้องปฏิบัติตามเพราะเป็นวิถีที่ถูกต้องที่สุดแล้ว ทั้งข้าพเจ้าและท่านทั้งหลายพึงจดจำคำสั่งสอนจากบรรพบุรุษของพวกเราไว้ให้ขึ้นใจ แล้วตั้งใจแน่วแน่ที่จะประพฤติปฏิบัติตน เพื่อให้เป็นชาวญี่ปุ่นผู้ประเสริฐ

เมื่อสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่สองในเอเชียหลังจากการยอมจำนนของญี่ปุ่น หน่วยงานยึดครองของสหรัฐอเมริกาห้ามไม่ให้มีการอ่านพระบรมราชโองการนี้ อย่างเป็นทางการในโรงเรียนและรัฐสภา และยกเลิกอย่างเป็นทางการเมื่อวันที่ 19 มิถุนายน ค.ศ. 1948

อาจกล่าวได้อย่างชัดเจนว่า พระบรมราชโองการเป็นแกนหลักของมโนทัศน์ด้านการศึกษาของญี่ปุ่นในสมัยนั้น ในปี ค.ศ. 1903 รัฐบาลญี่ปุ่นได้เปลี่ยนระบบการผลิตตำราเรียน มาเป็นแบบที่กระทรวงศึกษาธิการเป็นผู้เรียบเรียงจัดพิมพ์หนังสือขึ้นเอง เรียกว่า “การจัด

ทำหนังสือเรียนของรัฐ” ขึ้นมาใช้ในโรงเรียนทั่วประเทศ เพียง 1 ชุด ซึ่งแน่นอนว่าเป็นการง่ายที่จะบรรจุค่านิยมรักชาติลงไปวิชาต่าง ๆ ได้มากเท่าที่ต้องการ

กล่าวโดยสรุปว่า จุดมุ่งหมายของการศึกษาของญี่ปุ่นในสมัยนี้ โดยเนื้อแท้แล้วอยู่ที่การถ่ายทอดความรู้ ความคิด ค่านิยมและประเพณีให้กับคนรุ่นใหม่ ไม่ใช่เพื่อพัฒนา “ความเป็นปัจเจกบุคคล” หรือ “ความคิดอิสระ” แต่อย่างใด ปรัชญาการศึกษาแบบญี่ปุ่นจึงเรียกได้ว่าเป็นแนวอนุรักษนิยม (Conservatism) และใกล้เคียงกับปรัชญาการศึกษาสารัตถนิยม (Essentialism) ที่ก่อตั้งขึ้นในสหรัฐอเมริกา ซึ่งปรัชญาการศึกษาของญี่ปุ่นที่เป็นแนวอนุรักษนิยมนี้สอดคล้องกับปรัชญาและมโนทัศน์ของคนญี่ปุ่น (ศักดิ์ดา ปรารงค์ประทานพร, 2530, น. 42)

4. จริยศึกษาในประเทศไทย

สำหรับประเทศไทยแล้ว เรื่องของจริยศึกษามีความลุ่มลึกและกว้างขวางครอบคลุมถึงขนบธรรมเนียมในชีวิตประจำวัน คุณธรรม จริยธรรม หน้าที่พลเมือง และค่านิยม เช่น ความรักชาติ และประเทศญี่ปุ่นมอบความรับผิดชอบในเรื่องของจริยศึกษาให้กับโรงเรียนเป็นส่วนใหญ่ จริง ๆ แล้วในช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่สองญี่ปุ่นให้โรงเรียนเป็นผู้รับผิดชอบจัดการเรียนการสอนจริยศึกษาทั้งหมด แต่นโยบายในครั้งนั้นถูกวิพากษ์วิจารณ์เมื่อมีการปฏิรูปการศึกษาภายหลังสงคราม

ตามพระราชบัญญัติการศึกษา โรงเรียนประถมมีหน้าที่สอนข้อเท็จจริงให้กับนักเรียน ไม่ใช่เน้นเรื่องจริยศึกษา ในงานเขียนของฟูคุซะวะ ยูคิจิ และ คะโต ฮิโระยุกิ มีอิทธิพลต่อความคิดของประชาชนมาก เนื่องจากให้ความรู้เรื่องสิทธิเสรีภาพด้วยแต่เนื่องจากไม่สอดคล้องกับนโยบายรัฐบาล เพราะเป็นผลงานที่สนับสนุนการเคลื่อนไหวเรียกร้องสิทธิเสรีภาพของประชาชน ซึ่งเป็นไปในทางต่อต้านรัฐบาล ในทศวรรษ 1880 รัฐบาลจึงตัดสินใจใช้นโยบายจัดการเรียนการสอนจริยศึกษาในโรงเรียน เพื่อส่งเสริมลัทธิชาตินิยม โดยรัฐบาลได้ให้

เริ่มมีการสอนจริยศึกษาในโรงเรียน โดยรัฐบาลต้องการปลูกฝังความรู้สึกรักชาติและฟื้นฟูค่านิยมของครอบครัวในสมัยศักดินา ในปี ค.ศ. 1881 จึงได้บรรจุจริยศึกษา (修身) เป็นชั่วโมงที่สำคัญที่สุด และรัฐบาลได้ส่งหนังสือไปถึงครูโรงเรียนประถมศึกษาทุกแห่งกำชับให้รักประเทศชาติ

โมริ อะริโนะริ (ค.ศ. 1847-1889) รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการคนแรกของญี่ปุ่น ผู้ซึ่งเคยจบการศึกษาจากยุโรปและสหรัฐอเมริกา กลับมีนโยบายการศึกษาที่ปลูกฝังให้รักชาติอย่างรุนแรง ในปี 1886 เขาได้สั่งการไปยังโรงเรียนทุกระดับรวมทั้งระดับอุดมศึกษาในเรื่องเป้าหมายของการศึกษา ระบบการศึกษา และสาระสำคัญของการศึกษา ผลงานของเขาใช้เป็นแนวทางในการจัดการศึกษาในโรงเรียนญี่ปุ่นในเวลาต่อมา โมริให้ความสำคัญกับการฝึกหัดครูในโรงเรียนฝึกหัดครูประถมมากซึ่งนับเป็นเรื่องที่น่าสนใจมากทีเดียว เพราะครูที่ได้รับการฝึกหัดมาทางด้านนี้ย่อมเปรียบเสมือนกับนายทหาร เขาต้องการให้ครูรักประเทศชาติ จึงกำหนดให้ครูปฏิบัติตนตามมาตรฐานจริยธรรมสูงสุดด้วยเหตุนี้ครูในประเทศญี่ปุ่นจึงถูกห้ามไม่ให้เข้าร่วมกิจกรรมทางการเมือง และถูกละเมิดสิทธิมนุษยชน (นะคะโนะ อะคิระ, 2536, น. 21-22)

ต่อมาเมื่อเข้าสู่ยุคสมัยที่เรียกว่า ประชาธิปไตยไทโซ ซึ่งเป็นยุคที่มีการเคลื่อนไหวประชาธิปไตยทางการเมือง สังคม และวัฒนธรรม ในทศวรรษ ที่ 1910-1920 ซึ่งอยู่ในยุคไทโซ (ค.ศ. 1912-1926) คำว่า ประชาธิปไตยไทโซ นี้ถูกบัญญัติขึ้นภายหลัง เมื่อค.ศ. 1954 ช่วงนี้เป็นช่วงที่มีการเคลื่อนไหวเพื่อการเปลี่ยนแปลงใหม่ ๆ เช่น การหยุดการระคายจ่ายของประชาชนผ่านภาษาในการสนับสนุนการไปรบในต่างแดนของกองทัพ การเคารพเสรีภาพในการพูดในที่ชุมชน ความเสมอภาคทางเพศ การหยุดการเลือกปฏิบัติกับบางชนชั้น และเสรีภาพต่าง ๆ รวมถึงอิสระทางการศึกษาด้วยหนึ่งในผู้นำการเคลื่อนไหวที่เป็นที่รู้จัก คือข้าราชการกระทรวง

ศึกษาธิการ ชื่อ ชะวะยะนะงิ มะสะทะโร (澤柳政太郎 ค.ศ. 1865-1927) ได้เสนอให้มีการกระจายโอกาสทางการศึกษาหลายวิธี ให้เพิ่มการศึกษาระดับประถม จาก 4 ปี เป็น 6 ปี และได้เรียกร้องให้ยกเลิกการสอน จริยศึกษาในโรงเรียนประถมศึกษาตอนต้น เนื่องจากเชื่อมั่นว่าหลักสูตรวิชาเรียนควรจะต้องคล้องกับระดับพัฒนาการของเด็ก การสอนจริยศึกษาไม่ควรเป็นเพียง การอธิบายเนื้อหา และยกตัวอย่างประกอบเท่านั้น ควรมีแบบฝึกหัดให้นักเรียนช่วยกันฝึกแก้ปัญหา โดย ตัวอย่างที่พบเห็นในชีวิตประจำวัน แนวคิดนี้ได้แพร่กระจายออกไปในช่วงประชาธิปไตยไทโซ การฝึก เช่นนี้ มักเรียกกันว่า การฝึกจริยธรรมในชีวิตประจำวัน ครูที่ฝึกสิ่งเหล่านี้เชื่อว่าบทบาทของการศึกษาไม่ใช่ การปลูกฝังความรักชาติ แต่เป็นการปลูกฝังค่านิยม ใหม่ ๆ ที่จำเป็นในการดำเนินชีวิต อย่างไรก็ตามช่วงของความเคลื่อนไหวประชาธิปไตยไทโซนั้นไม่ยาวนานนัก เมื่อถึงปลายทศวรรษ 1920 เป็นช่วงที่ลัทธิทหารและชาตินิยม เริ่มเข้ามามีอิทธิพลอย่างมาก มีกรณีหนึ่งที่เกิดขึ้นในปี ค.ศ. 1924 ที่ครูหนุ่มผู้หนึ่งในจังหวัดนงะโนะ ถูกไล่ออกเพราะ เขาไม่ได้ใช้หนังสือเรียนจริยศึกษาของรัฐบาลในช่วงโมง

จริยศึกษา เขาเลือกใช้ผลงานของนักเขียนญี่ปุ่น ผู้หนึ่งประกอบในการสอนจริยศึกษาเท่านั้น เพราะเห็นว่าเนื้อหาเป็นที่น่าประทับใจนักเรียนชั้นประถมปีที่ 4 มากกว่า แม้ว่านักธรรมค้เพื่อประชาธิปไตยหลายคน รวมทั้งชะวะยะนะงิ ได้ออกมาเคลื่อนไหวปกป้อง เพื่อมิให้เขาถูกไล่ออก แต่ก็ไม่เป็นผลสำเร็จ

นอกจากนี้ ยังมีนักปรัชญา โอชิมะ มะสะโนะริ (大島正徳 ค.ศ. 1880-1947) ผู้ที่เขียนวิจารณ์ จริยศึกษาและการควบคุมตนเอง 「自治及修身教育批判」 โอชิมะ เคยมีประสบการณ์หลายอย่างเกี่ยวกับการศึกษา เช่น เป็นอาจารย์สาขาวิชาปรัชญาใน มหาวิทยาลัยโตเกียวมิพีเรียล (มหาวิทยาลัยโตเกียว ในปัจจุบัน) ประธานกรรมการการศึกษาของเมือง โตเกียว สมาชิกสภาเมืองโตเกียว ผู้อำนวยการสมาคม

การศึกษาแห่งประเทศไทยผู้ป็น คณะกรรมการปฏิรูปการศึกษาหลังสงคราม หนังสือเรื่องนี้ โอชิมะ ได้เขียนขึ้น จากประสบการณ์การวิจัย ที่ได้ออกไปเก็บข้อมูล ด้วยวิธีการเข้าสังเกตการณ์ และแจกแบบสอบถามตามโรงเรียนต่าง ๆ รวมทั้งโรงเรียนฝึกหัดครู เป็นเวลา 15 เดือนในปี ค.ศ. 1922 สมัยยังเป็นอาจารย์มหาวิทยาลัยโตเกียว ผลจากการวิจัย โอชิมะพบว่า แบบเรียนจริยศึกษา ที่รัฐบาลกำหนดให้ใช้ เป็นเรื่องราวของผู้คนในสมัยเอโดะ (เมื่อ 100-200 ปีก่อน) ทั้งชื่อและวิถีชีวิต ของคนที่ปรากฏในหนังสือ “เป็นเรื่องห่างไกลตัวผู้เรียนมาก” เป็นการยากที่เด็กจะทำความเข้าใจ 「非常に遠き世界である」 “เนื้อหาส่วนใหญ่ไม่เป็นปัจจุบันและไม่มี ความเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของเด็ก ๆ” 「題材が大体に於いて非現代的且つ児童生活に没交渉」 เขาได้ยก ตัวอย่างต่าง ๆ จากหนังสือแบบเรียนนั้นราว 30 ตัวอย่าง เช่นในเรื่องความกตัญญูของลูกชวานายากจน ที่เย็บ รองเท้าฟาง เป็นเรื่องของคนในสมัยโตกุกาวา เด็กแปด แก้วขวบสมัยไทโซ ย่อมจินตนาการได้ยาก เขาได้เขียน วิเคราะห์แบบเรียนจริยศึกษาของรัฐบาลไว้ว่า 「何だか古いやうな気がしてたまらない。世間は日に月に新しくなっていく。われ等の思想も感情も日に月に新しくなつてをる。それであるのに、いつまでも桃太郎や、かちかち山の昔話では我慢にも承知できない。」 “รู้สึกว้าก่าเป็นอย่างยิ่ง โลกกำลัง เปลี่ยนใหม่ขึ้นทุกวัน ทั้งแนวคิดและความรู้สึกของพวกเขา ก็เปลี่ยนใหม่ตามไปด้วย จึงไม่สามารถยอมรับได้กับการให้เรียนเรื่องราวโบราณอย่างโมะโมะทะโร หรือ คะจิคะจิชะมะ” ในเรื่องของการสอนเรื่องความซื่อสัตย์ โอชิมะ ได้กล่าวไว้ว่า “ความคิดเรื่องความซื่อสัตย์น่าอึดอัด” 「忠孝觀念か窮屈」 และกล่าวว่า ในเรื่องของความซื่อสัตย์รัฐบาลเน้นแต่ความคิดตามแนวทางของทหาร ในยามสงครามมาบรรจุไว้ ส่วนเรื่องของความซื่อสัตย์ทั่ว ๆ ไปในสังคมในเวลาปกติมีน้อยมากและเรื่องราวต่าง ๆ ที่ปรากฏในแบบเรียนก็เป็นเรื่องของคนในชนบทที่

ยากจน ไม่ใช่เรื่องกลาง ๆ สำหรับเด็กทั่วไป เขาได้เขียนไว้ว่า 「例話は児童の生活に基礎を置いて、児童中心であることが重要な条件であるが、教科書の例話は普遍的であるから、土地の状況、生活の状態を考慮して、改作しなければならぬ必要もある」 ตัวอย่างที่ยกมาควรมีเงื่อนไขสำคัญคือ คำนี้ถึงพื้นฐานการดำเนินชีวิตของเด็ก และให้เด็กเป็นศูนย์กลาง ตัวอย่างในแบบเรียนควรมีการปรับเปลี่ยนเป็นอย่างยิ่ง เพื่อให้มีความเป็นสากล โดยพิจารณาเรื่องสภาพของท้องถิ่นและสภาพการใช้ชีวิต (香川七海, 2017, น. 18)

คณะฯ ได้สรุปข้อวิจารณ์ของไอซิมะ ที่มีต่อแบบเรียนจริยศึกษาและการควบคุมตนเองรุ่นที่ 3 ของรัฐบาลไว้ 6 ประเด็นดังนี้ 1) มีความแตกต่างของบริบทในการดำเนินชีวิตอย่างมากระหว่างนักเรียนในปัจจุบันกับตัวอย่างที่ยกขึ้นมาในแบบเรียน 2) ในตัวอย่างแสดงถึงความคิดแคบ ๆ เกี่ยวกับเรื่องความจริงรักภักดีและความกตัญญู 3) การอธิบายความในแบบเรียน เป็นไปอย่างกระต้าง ไม่น่าสนใจ 4) เรื่องราวเกี่ยวกับคุณงามความดีที่ยกมา ต้องการให้เพียงประพุดตลกเลียนสิ่งที่ปรากฏในแบบเรียน 5) ตัวอย่างในแบบเรียนยังมีความสับสน 6) แบบเรียนนี้ยังขาดหัวข้อเกี่ยวกับคุณธรรมใน ชีวิตในแง่เศรษฐกิจ (香川七海, 2017, น. 28)

5. บริบททางสังคมและการเมืองในสมัยของวรรณกรรมทั้งสองเรื่อง

นอกจากญี่ปุ่นจะอยู่ในยุคประชาธิปไตยโทโชดังที่ได้กล่าวแล้ว ในช่วงนี้มิชชังวุ่นหม่มสาวที่นิยมวัฒนธรรมตะวันตกกันมาก และนิยมแนวความคิดเสรีนิยม มีการแสดงออกในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การแต่งกายแบบตะวันตก การประพุดตีตัวแบบเสรีทั้งชายและหญิงสตรีมีการออกไปทำงาน เข้าร่วมกิจกรรมทางสังคมมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นการกีฬา การบันเทิงต่าง ๆ และมีการอ่านวรรณกรรมต่างประเทศมากขึ้นอีก

ด้วย นอกจากอุดมการณ์แบบเสรีนิยมจะแพร่หลายแล้ว แนวความคิดสังคมนิยมคอมมิวนิสต์ จากการปฏิวัติของสหภาพโซเวียตในปี ค.ศ. 1917 ก็ได้เข้ามาในประเทศญี่ปุ่นด้วย ญี่ปุ่นนั้นเคยมีแนวคิดแบบสังคมนิยมมาก่อน เคยมีพรรคการเมือง เช่นพรรคเสรีนิยมตะวันออก (東洋自由党 ค.ศ. 1892) ที่เรียกร้องให้รัฐควบคุมเศรษฐกิจของประเทศเพื่อช่วยเหลือคนยากจน พรรคสังคมนิยมประชาธิปไตย (社会民主党 ค.ศ. 1901) เรียกร้องการศึกษาแบบให้เปล่าของรัฐ ในส่วนของเศรษฐกิจ เนื่องจากมีการพัฒนาทางอุตสาหกรรมและธุรกิจต่าง ๆ ขึ้น จึงมีการเจริญเติบโตของเมือง มีเมืองใหญ่ ๆ เกิดขึ้น ค่าครองชีพก็สูงขึ้น และช่องว่างระหว่างผู้คนในชนบท กับคนเมืองก็ยิ่งขยายกว้างขึ้น เป็นภาพของสังคมที่มีความแตกต่างระหว่างของชนชั้นยากไร้กับคนมีเงิน ชนบทและเมือง หลังสงครามโลกครั้งที่ 1 ช่วงค.ศ. 1912-1929 เกิดเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลก ญี่ปุ่นต้องเผชิญภาวะเงินเฟ้อ ผู้คนต้องทำงานหนัก มีชาวชนบทที่เข้ามาทำงานในเมืองใหญ่ต่าง ๆ ก่อการประท้วง จลาจล เมื่อเป็นเช่นนี้ผู้คนจึงให้ความสนใจกับลัทธิสังคมนิยมมากขึ้นด้วย อย่างไรก็ตาม สมัยโทโชเป็นสมัยที่ไม่ยาวนานนัก เมื่อเทียบกับยุคสมัยอื่น คือเป็นระยะเวลา 15 ปี (ค.ศ.1912-ค.ศ.1926) แต่เป็นสมัยที่มีความสับสนทั้งทางด้านสังคมและการเมืองพอสมควร แนวคิดเสรีนิยมและแนวคิดประชาธิปไตยที่เกิดขึ้นไม่สามารถพัฒนาไปได้ไกล เนื่องจากปัญหาทางเศรษฐกิจและสังคมที่รัฐบาลแก้ไขได้ไม่ดีเท่าที่ควร รวมทั้งความไม่เสมอภาคของประชาชน นอกจากนี้การที่รัฐบาลพลเรือนยอมอ่อนข้อต่อจีนและต่อต่างชาติ ทำให้ประชาชนไม่พึงพอใจและหันมาให้ความศรัทธาต่อฝ่ายทหารที่ดูว่าจะซื่อสัตย์และมีความรักชาติมากกว่า ทั้งยังถูกปลุกกระตุ้นให้สนับสนุนลัทธิทหารนิยมจากกลุ่มคลั่งชาติ ที่ถือว่าการทำ

สงครามเป็นสิ่งถูกต้อง จึงทำให้เส้นทางของประเทศหันเหไปทางเผด็จการทหารในเวลาต่อมา (เพ็ญศรี กาญจนมัย, 2538, น. 208)

6. unสรุป

ทั้งเรื่องอุ้งนึ่งหนึ่งพวง และ เซเบกับน้ำเต้า เป็นวรรณกรรมเด็กที่ได้รับการคัดสรรให้บรรจุอยู่ในตำราเรียนในสมัยหลัง ในด้านของวรรณศิลป์ ทั้งทางด้านลีลาการประพันธ์ และโครงเรื่อง นับได้ว่าสมควรได้รับการยกย่อง และเป็นที่น่าสนใจชาวญี่ปุ่นมาจนถึงปัจจุบัน ยิ่งไปกว่านั้นจากการศึกษาวรรณกรรมเด็กทั้งสองเรื่องที่มีบริบททางสังคมอยู่ในช่วงการปฏิรูปการศึกษาสมัยเมจิ ถึงสิ้นยุคสมัยไทโช กล่าวโดยสรุปได้ว่าประเด็นเรื่องการศึกษาถูกสะท้อนอยู่ในวรรณกรรมอย่างเห็นได้

ชัด ในเรื่องเซเบกับน้ำเต้า สะท้อนให้เห็น นโยบายการศึกษาที่มุ่งเน้นการสร้างทรัพยากรบุคคลเพื่อตอบสนองความต้องการของประเทศชาติ โดยใช้จริยศึกษาเป็นเครื่องมือควบคุม การจำกัดสิทธิของเด็ก ทั้ง ๆ ที่เป็นการศึกษาแนวตะวันตกแต่ญี่ปุ่นก็ยังใช้เครื่องมือควบคุมความประพฤติแนวตะวันออกเช่นขงจื้อ ที่เคยนิยมในยุครัฐบาลทหารโทกูงาวะ ส่วนเรื่องอุ้งนึ่งหนึ่งพวง แม้อยู่ในบริบทของการศึกษาในช่วงเวลาเดียวกัน แต่ครู ซึ่งทำหน้าที่อบรมกล่อมเกล่าจริยธรรมให้เด็กเช่นกัน ได้คำนึงถึงการเจริญเติบโต และการพัฒนาของปัจเจกบุคคล มากกว่า จึงมีวิธีแก้ปัญหาความประพฤติของเด็ก คนละแบบ ซึ่งในเรื่องนี้อาจจะชี้ให้เห็นปรัชญาการศึกษาแบบตะวันตกที่เหมาะสมกับสังคมปฏิรูปการศึกษาในสมัยนั้น

เอกสารอ้างอิง (References)

- [1] นะคะโนะ อะคิระ. (2536). *จริยศึกษาในญี่ปุ่น [Moral Education in Modern Japan]* โดย ชนิษฐา สุวรรณรุจิ. กรุงเทพฯ: ครูสภา. (ต้นฉบับพิมพ์ ค.ศ. 1989)
- [2] ปรียา อิงคาริรมย์ สุณีย์รัตน์ เนียรเจริญสุข แปล. (2549). *รวมเรื่องสั้นญี่ปุ่น ชุดภาพปริศนา*. กรุงเทพฯ: ดอกหญ้ากรู๊ป.
- [3] เพ็ญศรี กาญจนอมัย. (2538). *ญี่ปุ่นสมัยใหม่*. กรุงเทพฯ: เนติกุลการพิมพ์.
- [4] ศักดา ปรารักษ์ประทานพร. (2530). *ปรัชญากับการศึกษาในญี่ปุ่น*. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- [5] วิบูลย์ แซ่มชื่น. (2524) “แนวนโยบายทางการศึกษาบางประการที่มีอิทธิพลต่อความเจริญก้าวหน้าของญี่ปุ่น จากสมัยใหม่ถึงสงครามโลกครั้งที่ 2,” เอกสารหมายเลข 12. (การสัมมนาโครงการไทย-ญี่ปุ่นศึกษา, คณะรัฐศาสตร์, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 24-25 กรกฎาคม, 2524).
- [6] 有島武郎(1952). 『一房の葡萄』 青空文庫. Retrieved from http://www.aozora.gr.jp/cards/000025/files/211_20472.html
- [7] 香川七海 (2013). 「大正時代における修身教育の批判論に関する考察：大島正徳の著作『自治及修身教育批判』を手がかりとして」日本大学教育学会 教育學雑誌. 48, 15-32. Retrieved from <http://ci.nii.ac.jp/naid/110009604372>
- [8] 明治神宮 (n.d.). 「教育勅語」 Retrieved from <http://www.meijijingu.or.jp/about/3-4.html>
- [9] 明治神宮 (n.d.). 「五箇条の御誓文」. Retrieved from <http://www.meijijingu.or.jp/about/3-3.html>

หน่วยงานผู้แต่ง: คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

Affiliation: Faculty of Humanities and Social Sciences, Burapha University

Corresponding email: nanchaya@hotmail.com